

VERGETEN VUURTORENS IN NEDERLANDS-INDIË

In Nederland is het Loodswezen direct na de Franse Tijd doorgegaan met de realisering van een betere kustverlichting. Modernisering en zoals de Argandse lamp met parabolische spiegels en de uit panelen samengestelde Fresneloptiek, lagen hieraan ten grondslag. Daar kwam nog bij dat nieuwe landsgrenzen en positivisme zorgden voor weer groeiend handelsverkeer op zee. Deze feiten golden in mindere mate ook voor Nederlands-Indië. Onduidelijke gezagsverhoudingen tussen Nederland en de inlandse vorsten verhinderden echter om direct aan de slag te gaan. Pas in het midden van de 19^e eeuw is daar een voorzichtig begin gemaakt met de realisering van de dringend noodzakelijke kustverlichting. Vijftig jaar later stonden er meer dan honderd vuurtorens, waarvan er nog tientallen te zien zijn in het huidige Indonesië. De Commissie ter verbetering der Indische Zeekaarten, opgericht in 1821, loste als eerste een 'schot voor de boeg'. De doelstelling van de commissie was het nauwkeurig in kaart brengen van ondiepten, eilanden en herkenbare punten op de kust, te beginnen langs de drukste vaarwegen. Witte vlakken zouden dan vanzelf in beeld komen. In het jaarverslag 1845 stelde deze commissie de wenselijkheid van een kustlicht in Straat Soenda en een havenlicht in Batavia voor het eerst aan de orde.

In Anjer, op Java's Vierde Punt, verrees in 1851 een paal, waarin een lantaarn met een licht van de 4^e orde kon worden gehesen. De commissie reageerde ontstemd, omdat zo'n oplossing bij lange na niet aan alle eisen voor een veilige scheepvaart voldeed. Een reeks nieuwe voorstellen werd kenbaar gemaakt. Het voorstel een kundig persoon aan het hoofd van de dienst 'Loodswezen, bebakening en kustverlichting' te benoemen was veruit de belangrijkste. Door zo'n benoeming kon deze dienst "op een beteren voet ingericht worden". Eerst denken en dan doen. Onze zeekust was destijds ca. 250 zeemijlen lang, die van Nederlands Indië ruim 10.000 zeemijlen verdeeld over een archipel met zo'n 17.000 eilanden en met een uitgestrektheid zo groot als Europa! Een groot aantal lichten zou nodig zijn om veilige scheepvaart ook in het donker mogelijk te maken.

De Inspecteur van het Loodswezen

Aan de wens om een kundig persoon aan het hoofd te plaatsen van het Loodswezen werd gevolg gegeven. Via een Gouvernementsbesluit werd een voorlopige instructie vastgesteld en kon luitenant-ter-zee P.F. Ulenbeck aan de slag als inspecteur van de dienst. Bij het Gouvernementsbesluit van 21 augustus 1859 werd het voornemen vastgelegd om in 25 jaar 50 kustlichten en havenlichten op te richten langs Straat Soenda, op de noordkust van Java en langs de straten Madoera, Sapoedi, Bali, Banka, Gaspar en Stolze. Door Ulenbeck was globaal berekend dat voor de oprichting, het onderhoud en het in werking houden van de vuurtorens, inclusief de bezoldiging van het dienst-doende personeel, een bedrag van 6.500.000 gulden nodig zou zijn. Hij mocht aan de slag met een bedrag van 260.000 gulden voor de eerste twee jaar. Het opstarten verliep kennelijk niet voortvarend genoeg naar de zin van de Permanente Commissie, die namens de Amsterdamse Rederijen opnieuw aan de bel trok. In oktober 1861 stelde de commissie een rekweset op, gericht aan de minister van Marine met het dringende verzoek om *“op den hoek Pama noekan, een zoodanig vuur op te richten, dat geschikt zal zijn om een onbedrieglijk verkenningsteeken op te leveren”*. Met het oog op de bouw van kustlichten werd de inspecteur in 1866 opgedragen zich naar Nederland te begeven om zich daar ter beschikking te stellen van de minister van Koloniën voor het verschaffen van inlichtingen omtrent alles wat met de kustverlichting in Nederlands-Indië in verband stond.

Na zijn Europees verlof van één jaar met ongetwijfeld meer dan een oriënterend bezoek op het bureau van Quirinus Harder kwam hij terug met een serie voorstellen. Onder andere de aanstelling van bouwkundige ambtenaren bij de kustverlichting, de bouw van een eigen stoomvaartuig plus een nieuwe begroting betreffende de volgorde van de te bouwen vuurtorens. Hierbij werd rekening gehouden met het belang van de plaats van oprichting van een kustlicht voor de scheepvaart. Overigens werd de volgorde niet steeds gehandhaafd, omdat plaatselijke onderzoeken en andere omstandigheden het nodig maakten daarvan af te wijken. Per 1 januari 1867 ging als gevolg van een reorganisatie van de departementen, de dienst Loodswezen, bebakening en kustverlichting in zijn geheel op in afdeling acht van het departement van Marine.

Het eerste begin

In Makassar, bij Oedjong Pandan op Celebes, werd op 1 januari 1861 – na 13 maanden bouwen het overcom-plete licht uit Anjer op een stenen toren van 19 meter ontstoken. Tot 1917 deed dit licht dienst, daarna was het voor de vaart naar de rede van Makassar niet meer nodig. Een tweetal vervangende lichten voldeed voor een goede geleiding.

Op 1 april 1862 vond op Tandjoeng Kalean, op de west-punt van het eiland Banka, de eerste steenlegging plaats van het daar op te richten kustlichtetablissement. Een jaar later werd hier op de 49 meter hoge toren een vast licht ontstoken. Het was een primeur: het eerste volledig stenen kustlichtetablissement van Nederlands-Indië was een feit. Omdat de zichtbaarheid van het nieuwe licht op de houten lichttoren in Anjer ook te klein was, werd in 1862 een machtiging verleend om op Java's Vierde Punt een stenen lichttoren van 40 meter hoogte te bouwen. Hiervoor werd een bedrag van 50.000 gulden gereserveerd. Drie jaar later werd de toren in gebruik genomen. Ook verrees op de Westhavendam te Batavia een 19 meter hoge stenen toren. Op deze vuurtoren werd een wit vast licht getoond.

Met het oog op de uitwerking van de plannen voor de kustverlichting in Nederlands-Indië verzocht het departement van Koloniën het departement van Marine om een advies uit te brengen over de noodzaak op een bepaalde plaats een kustlicht op te richten. De Marine liet vervolgens door de eigen Bouwkundige Dienst de specificaties en het ontwerp maken. De bouwkundigen Harder en Van Loo hebben daarin een aanzienlijk aandeel gehad, niet alleen met betrekking tot het ontwerp (hoogte en lichtsterkte), maar ook de materiaalkeuze (diverse gietijzervarianten). Het staatshoofd gaf in die tijd zijn goedkeuring aan alle grote technische projecten, zo ook de bouw van een vuurtoren. Dit kwam tot uiting in de tekst van de gedenkplaat, die we boven de toegangsdeur van heel wat vuurtorens aantreffen.

Een eerste mijlpaal

Daar voor de kust van Batavia honderden eilandjes het scheepvaartverkeer bemoeilijkten, werd in 1861 een voorstel gedaan tot verlichting van de vaarwateren naar de rede van Batavia. Men dacht aan vier lichttorens; de keuze viel uiteindelijk op de eilanden Noordwachter, Edam, Menscheneter en Middelburg. Men begon in 1868 met de bouw van het kustlicht op het tien hectare grote eilandje Noordwachter, 126 km ten noorden van de Javaanse kust. Dit ging met de nodige toestanden gepaard. De opdracht om een ijzeren buis met daaromheen een open constructiewerk te leveren, ging naar de Koninklijke Nederlandse Grofsmederij in Leiden, voor een vast bedrag van 58.500 gulden. Voor de realisering van funderingen voor de vuurtoren en de gebouwen werd in Batavia een aanbesteding gehouden en deze werd gegund aan A. Th. Clotofs, voor een bedrag van 87.900 gulden. Voor de bouw van het etablissement kwam een bedrag van 84.250 gulden vrij om dit werk uit te voeren met

contractarbeiders. Negen Europese werklieden werden uitgezonden voor de bouw van de ijzeren vuurtoren. De mannen waren bijna voortdurend ziek en drie van hen overleden reeds kort na aankomst. Ook het inlandse werkvolk had met ziekte te kampen, waardoor het werk zodanig vertraagde dat men genoodzaakt was andere vaklieden uit Soerabaja over te laten komen. Een en ander zorgde ervoor dat nog eens een bedrag van 49.200 gulden als onvoorziene kosten moest worden aangevraagd. Na anderhalf jaar noeste arbeid in zware omstandigheden kon op 5 november 1869 de ontsteking van het draailicht van de 2^e orde plaatsvinden. De lichttoren van 48 meter hoogte kreeg op die feestelijke dag, in aanwezigheid van de Commandant der Zeemacht en de president van de Kamer van Koophandel, de naam 'De Houtman's toren'.

De optiek in de torens

De herkenbaarheid van de lichten werd steeds belangrijker. Alle kustlichten dienden zich duidelijk te onderscheiden van de lichten van schepen; zij moesten dus een karakter tonen. In Nederlands-Indië werd dit in de tweede helft van de 19^e eeuw verkregen door:

- draaiende ringlenticulaires (optieken met een 'bulleye');
- gasbranders, waarbij de vlam afwisselend gedoofd en ontstoken werd, in een gordellenticulair voor vast licht;
- een van openingen voorzien scherm, dat ronddraaide om een gordellenticulair voor vast licht

Tot de eerste groep behoorden de opgestelde draailichten in de jaren 1869 tot 1898 en na die tijd aangeschafte bliksemlichten voor de vuurtorens op onder andere Poeloe Bras (Willemstoren), Vlakke Hoek, Boompjes Eiland en op Noordwachter. Tot de tweede groep rekende men behalve de bekende Pintsch-gasboeien, bakens en lichtscheperen, een groot aantal oorspronkelijk vaste lichten. Tot de derde groep behoorde een twintigtal lichten met een petroleumlamp, waarbij het scherm bewogen werd door een uurwerk en drie lichten met een acetyleenbrander, waarbij het scherm draaide middels een schoepenrad dat door de opstijgende hete lucht vanuit de toren in beweging kwam. Vanaf 1902 werden regelmatig vaste lichten gewijzigd in schitterlichten met acetyleen als lichtbron, bijvoorbeeld op Tandjoeng Kalian, Java's Vierde Punt, Meinderts Droogte en op het eiland Edam

In 1905 werd een proef gestart met systematische waarnemingen, om de zichtbaarheid van de kustverlichting te toetsen volgens een methode die sinds 1859 in Frankrijk werd toegepast. Op de lichttorens werd elk uur van de nacht aangetekend of de omringende kustlichten al dan niet zichtbaar waren. Hieruit bleek dat er slechts weinig lichttorens waren van waar men andere kustlichten kon zien. Het was dus nodig om er nieuwe vuurtorens bij te bouwen. In een brochure van het departement van Marine (Batavia 1913) lezen we daarover:

“Ongunstig is het feit dat diverse vuurtorens op een geïsoleerde locatie gebouwd moeten worden, zodat de voorziening in brandstof en het aflossen van het personeel, lange reizen van de daarmee belaste stoomers vordert. Daar tegenover staat, dat gemiddeld de toestand van den dampkring in den Indischen Archipel ongeveer zesmaal gunstiger is dan die in de Europeesche wateren zodat de lichttoestellen hier lang niet zoveel lichtkracht hoeven te bezitten als ginds wordt vereischt”

De bemanning van de vuurtorens

De overgang van de petroleumlamp (met 1 tot 3 concentrische kousen) naar de acetyleenbrander en de toepassing van Blaugas, had ook personele gevolgen. De omgang met de te gebruiken toestellen werd eenvoudiger, wat als voordeel had dat het bedienend personeel geringer in aantal kon zijn en niet overmatig veel kennis nodig had

De exploitatiekosten namen daardoor af, temeer omdat de lichten bedrijfszeker bleken te zijn. Behalve de optieken, die in Europa werden besteld, werd alles wat voor de bouw van dergelijke lichten nodig is in Nederlands-Indië zelf gemaakt. Waren aanvankelijk op meerdere lichten Europese lichtopzichters geplaatst, in 1920 stonden op alle lichten – op twee uitzonderingen na – inlandse licht- en hoofdlichtwachters. De Europese opzichters werden niet meer voor de bewaking en onderhoud van de lichten ingezet. Zij kregen de taak om de kustlichten in een bepaalde regio te controleren tijdens de zogenaamde aflossingsreizen, die eenmaal in de 6 weken door een gouvernementsstoomschip plaatsvonden. Het personeel op de vuurtorens werd gelijktijdig met de bevoorrading en controle vervangen. De normale bezetting van een licht bestond uit twee lichtwachters plus, al naar gelang de behoefte, een hoofdlichtwachter en/of enkele koelies. Deze laatsten werden zoveel mogelijk ter plaatse aangenomen.

Een nieuw type vuurtoren en nieuwe voorschriften

Aan het eind van de 19e eeuw waren er twintig gietijzeren vuurtorens geleverd door Nederlandse gieterijen.

De Noordwachter was in 1868 de eerste en West Nanka in

1891 de laatste. Opvallend was de diversiteit in modellen en types, iets wat in het moederland nauwelijks aan de orde was.

Inmiddels bleek dat de atmosferische omstandigheden in de tropen totaal anders zijn dan die in de Europese wateren. Mist is een zeldzaamheid en bovendien is het zeewateroppervlak veel kalmer. Al doende kwam men erachter dat theorie en praktijk in Europa en in de Indische archipel wel erg ver uit elkaar lagen. Tussen de grote eilanden liggen vele gevaarlijke locaties op grote afstand van de kust. In Europa maakte men daarvoor gebruik van lichtschepen, boeien en soms een zeer kostbare vuur-toren in zee. Het werd duidelijk dat in Nederlands-Indië

in veel gevallen volstaan kon worden met een simpele onderbouw van ijzeren schroefpalen en stangen. Men was ook tot het inzicht gekomen dat de klimatologische omstandigheden in de tropen minder hoge eisen stellen aan de sterkte en reikwijdte van het licht. Tot dan toe waren de vuurtorens dus robuuster dan nodig was, met een te krachtig licht. Ook de hoogte had men aanvankelijk te royaal ingeschat.

Het Gouvernement ging vanaf die tijd verder met een geheel open constructie van profiel en/of buismateriaal, tot een hoogte van 40 meter. Het betrof zowel bewaakte als onbewaakte torens. De laatste categorie bestond uit kleinere lichten, die dag en nacht brandden en één tot zes maanden zonder bediening konden werken.

De opbouw van de toren en de aanvoer van de brandstof kon nu in zijn geheel vanuit het Marine Etablissement te Soerabaja geregeld worden. In 1888 was daar een olie-gas-fabriek in gebruik genomen. Om de kosten van transport te drukken zijn er in 1904 nog eens twee olie-gasfabrieken gebouwd in Palembang en Belawan Deli.

Om onregelmatigheden en uitwassen te voorkomen werden er per 1 januari 1915 "*voorschriften betreffende de kustverlichting in Nederlandsch Indië*" van kracht. In twintig artikelen werd gedetailleerd omschreven wie welke verantwoordelijkheden had en welke acties daarvan in het verlengde lagen. De hiërarchische opbouw van de voorschriften liep van de Hoofdinspecteur van Scheepvaart naar de beroeps- of onder havenmeesters als superintendent en vervolgens naar het ter plaatse dienstdoende personeel.

De eerstgenoemde functionaris wees de lichtinstellingen aan waar voedselverstrekking van staatswege van toepassing was en hij bepaalde volgens welk tarief de verstrekking zou plaatsvinden. Bij een positieve beoordeling kon het personeel per man en per week het volgende tegemoetzien: rijst, gezouten eieren, gedroogde vis of dengdeng, zout, koffie, suiker, olie om te bakken, lombok, gedroogde uien en azijn. Op afgelegen instellingen

werden tevens de nodige geneesmiddelen verstrekt; pillen en drankjes die tegenwoordig allang uit het medicijnkastje verdwenen zijn. Aanvullingen, zoals kinine, choleraessence, castorolie en dergelijke, werden aangevraagd bij het Hoofdbureau van Scheepvaart middels formulieren in viervoud.

Lichtinstellingen die niet in de nabijheid lagen van het telegraaf- of telefoonnet, behoorden eenmaal per maand bezocht te worden. De eerste woorden zijn merkwaardig genoeg "poetsen verboden", van de lichttoestellen wel te verstaan. Roest of aantasting van het ijzer- of koperwerk diende te worden voorkomen, door het afwrijven met schone katoenen doeken en met het aanbrengen van een dunne laag vaseline. Alleen bij ijzeren onderdelen mocht ook machineolie gebruikt worden. Ontstond er elders in de gietijzeren toren roest, dan moest die eerst verwijderd worden, vervolgens geschraapt en met zinkgrijs bedekt en tenslotte in de verlangde kleur overgeschilderd worden. Voor de behandeling van acetyleeninrichtingen met toebehoren, de flikkerlichten de gloeilichttoestellen werd verwezen naar afzonderlijk uitgegeven beschrijvingen.

Tenslotte

Heel wat oud-Indiëgangers raakten gefascineerd door vuurtorens. Varen in een tropische nacht onder een hemel met tienduizenden sterren en aan de horizon een kustverlichting waarbij niet op een of twee lichtjes meer beknibbeld werd, leverde voor iedereen een 'flow' op van jewelste.

De geschiedenis van vuurtoren ‘Zwaantjesdroogte’

De foto van vuurtoren Zwaantjesdroogte met op de achtergrond het stoomschip de Orion vind ik een van de mooiste foto's van Nederlands-Indië. We zien hier een tropische, bijna windstille dag in Straat Madoera. Het schip ligt zo te zien voor anker om enkele mannen van boord te laten gaan voor een bezoek aan de vuurtoren. Misschien – ik geef het toe – laat ik me in mijn oordeel te veel leiden door die prachtige naam Zwaantjesdroogte: het klinkt bijna poëtisch, alsof er geen schoner plaats denkbaar is dan deze. Natuurlijk, net als alle andere plaatsen, heeft echter ook dit stukje Nederlands-Indië zo zijn eigen geschiedenis.

Zwaantjesdroogte en stoomschip Orion (1903)

Gietijzer

In 'Geschiedenis van de techniek', onder redactie van H.W. Lintsen, lezen we van het eerste gebruik van gietijzer in Nederland: "De mogelijkheden om een sterke en toch open, lichte constructie te maken, waren benut in het Apenhuis van Artis (1852) en in de veranda van het landgoed Bronbeek bij Arnhem, een creatie van Rose (1855). Beduidend robuuster was de geheel gietijzeren vuurtoren die de Marine in 1856 had laten bouwen in Renesse. Daarbij hadden bouwkundigen van het loodswezen de recente Engelse voorbeelden nagevolgd, die zij op hun dienstreizen hadden leren kennen. Een eerste, met tekeningen uitgewerkt voorstel van een Nederlander om een ijzeren vuurtoren op te richten, was overigens al in 1849 gelanceerd, maar nooit uitgevoerd. Na de toren van Renesse volgde in 1862 een soortgelijk kustlicht in Ouddorp, en tussen 1856 en 1899 zouden Nederlandse gieterijen 11 grote gietijzeren vuurtorens langs de Nederlandse kust plaatsen – daarnaast bestelde de overheid nog 22 ijzeren torens voor Oost-Indië."

Maar liefst 22 vuurtorens werden dus in de tweede helft van de 19e eeuw in Nederland gefabriceerd en daarna in losse delen naar Nederlands-Indië vervoerd. We spreken hier van een typisch voorbeeld van geïmporteerde technologie. Ter plaatse werden de vuurtorens als een bouw pakket in elkaar gezet, onder toezicht van een uit Nederland meegereisde monteur. Eén van deze torens was die van de Zwaantjesdroogte, een rif in Straat Madoera (07°28.0'S, 113°7.0'E).

Eene ijzeren bolbaak

Eerder, zo lezen we in de Java Bode, had op deze plaats al een ander baken gestaan. Op 20 september 1855 zond Schout-bij-Nacht J.F.D. Bouricius het volgende 'berigt' aan de zeevarenden:

"Berigt aan zeevarenden. De Schout-bij-nacht, kommandant van Z.M. zeemagt in Oost-Indië en Inspecteur der Marine, geeft bij deze bekendmaking den zeevarenden kennis: dat op de Zwaantjesdroogte of Karang Koko, in Straat Madura, eene ijzeren bolbaak op schroefpalen (volgens het systeem van Mitchell) is opgericht. Haar top 12,5 el boven hoogwaterstand verheven zijnde, is deze baak voor het oog 4 el boven den waterspiegel geplaatst, te zien op eenen afstand van ruim 2,5 mijlen, zoodat men, bij het uitzeilen van het Soerabaijasche Jansen-vaarwater de uiterton van dit zeegat uit het oog verliezende, bij goed weer deze bolbaak in het gezigt zal krijgen.

Deze bolbaak staat op het droogste zandplaatje van het koraalrif, dat slechts bij springtijden een halve voet onderstroomt."

Het feit dat de bolbaak alleen bij goed weer zichtbaar was, zal er ongetwijfeld toe hebben bijgedragen dat snel aan vervanging werd gedacht. Met regelmaat was sprake van schipbreuken. Zo meldde de eigenaar van een op 6 februari 1864 op de Zwaantjesdroogte verongelukte prauw dat de lading, bestaande uit 6695 stuks wit katoen, was gered, doch met het vaartuig verloren waren gegaan vijfhonderd gulden aan zilver, zomede de bagage der opvarenden ter waarde van f. 2000. Zes personen werden vermist.

Zwaantjesdroogte bij laag water

In 1871 was het dan zover. De Vice-Admiraal, Adjudant des Konings in buitengewone dienst, Kommandant der Zeemagt en Chef van het Departement der Marine in Nederlands-Indië, bracht ter kennis dat een ijzeren lichttoren zou worden opgericht, waarop een wit licht 'der 4^e orde' zou worden ontstoken. "De kleur van de toren is wit, en de lichtbron 16,5 meter boven volzee verheven, zodat men met het oog 8 meters boven den waterspiegel zijnde, het vast licht op 3, en de schittering op 3,5 D.G. (12 en 14 Engelsche mijlen) afstand zal kunnen zien."

Het licht op de nieuwe vuurtoren werd uiteindelijk op 26 oktober 1871 voor het eerst ontstoken.

Soortgelijke kustlichten

Model vuurtoren Diamantpunt, N.-Sumatra

In dezelfde periode werden nog enkele andere vuurtorens van het zelfde type in gebruik genomen. Volgens de bijschriften van de bewaard gebleven foto's bestonden in Nederlands-Indië nog tenminste drie andere vuurtorens van hetzelfde type: de Meinderts Droogte (Karang Mas) ten noord-oosten van Banjoewangi, de Discovery Oost Bank (Gosong Mampango) in Straat Karimata tussen de Riouw-Archipel en Borneo, en Den Bril (Karang Takarewataya) voor Makassar. Van het eerstgenoemde kustlicht is echter geen foto bewaard gebleven, wel daarentegen van het gelijksoortige model van de vuurtoren Diamantpunt

(Noord-Sumatra), gebouwd in 1905. In al deze gevallen betreft het een achtkantige vuurtoren met een drie- of vier verdieping hoge opbouw. De constructie was zo ontworpen dat het onderste gedeelte onder water kon staan. De hoogte van het lichtpunt varieerde van 13 meter (Discovery Oostbank) tot 27 meter (Den Bril).

Mogelijk is hetzelfde bouwpakket ook op het land gebruikt. Op het Duiveneiland (Poelau Taboean) in Straat Bali stond een vergelijkbaar model (gebouwd in hetzelfde jaar als de Zwaantjesdroogte!), maar dan zonder de opbouw.

Isolement

Op de vier in zee gebouwde vuurtorens werkten doorgaans een of twee vuurtorenwachters. Uit de annalen weten we dat op de Zwaantjesdroogte de eerste jaren de volgende mannen dienst hebben gedaan:

1871 (jaar indiensttreding): F. Legel, lichtopzichter tweede klasse;

1874 : J.C.van Leeuwen, lichtopzichter derde klasse;

1876 : S.L. van der Scheer, lichtopzichter derde klasse;

1878 : L.J. Temperman, lichtopzichter derde klasse;

1880 : G.J. de Groot, lichtopzichter vierde klasse;

1887 : Van Viegen;

1887 : J.P. van der Werff, lichtopzichter derde klasse;

1888 : J. van der Steichel;

1890 : jhr. M.H.F. Goldman; lichtopzichter derde klasse.

Ook al werkten deze mannen vaak samen, en werden land- en zeedienst afgewisseld, het lijkt erop dat de meesten van hen het na enkele jaren voor gezien moeten hebben gehouden. Het isolement – slechts een enkele maal doorbroken door langsvarend bevoorradingschip – was natuurlijk groot. In 1876 meldde de pers in het nabijgelegen Pasoeroean dat de de bevoorrading van drinkwater was toegewezen aan een zekere Van Oppen tegen de inschrijvingsprijs van f.1,20 per 100 Nederlandse kannen, “onder nadere goedkeuring van het Marindepartement”. Ondanks de aanwezigheid van een goede vuurtoren werd af en toe toch nog melding gemaakt van schipbreuken. In 1874 was sprake van het vergaan op de Zwaantjesdroogte van het ijzeren barkschip de Henrique. Een geredde Noorse schipbreukeling vertelde dat het overgrote deel van de bemanning zou zijn verdronken. In 1883 strandde hier het Engelse stoomschip Madras, met een lading rijst van Saigon bestemd voor Soerabaja, en in 1903 gebeurde hetzelfde met de veerboot Carolina. In dit laatste geval lag de schuld bij “den knappen Boegineesche kapitein, die hardnekkig het licht van Zwaantjesdroogte aanzag voor het toplicht van een schip”. Ook in 1910 (Engelse stoomschip Billebster), 1926 (marinevaartuig Flores), 1937 (KPM-schip Van der Hagen) en 1939 (bebakeningsvaartuig Cator) liepen hier schepen aan de grond.

Zelfde model als Zwaantjesdroogte: Den Bril, ZW van Makassar

Een rapportage

De Zwaantjesdroogte kwam gelukkig ook positief in het nieuws. Ergens in de jaren twintig van de vorige eeuw moet de ondiepte met zijn koraalriffen zijn ontdekt door natuurvorsers. In 1928 kreeg Soerabaja een nieuw aquarium, enkele jaren later Semarang. Om aan de vissen te komen werden expedities ondernomen naar de Zwaantjesdroogte om daar, in het ondiepe, naar kleurrijke exemplaren te zoeken.

In 1932 kwam ook de heer Hompes, beheerder van de dierentuin in Soerabaja, langs om een kijkje te nemen. Toen enkele dagen later ook enkele andere bestuursleden van de dierentuin een lift van een vaartuig hadden gekregen, bleek bij hun aankomst dat Hompes “behalve een aardige collectie vissen, ook al een aantal fraaie koraaldieren had gevangen: zee-anemonen, zeesterren, zee-appels etc.”.

De Oost-Java editie van de Indische Courant vond het tijd om een journalist naar dit beruchte, doch tegelijkertijd zeer exotische oord te sturen. In een uitgebreide rapportage onder de titel 'Het lichtkasteel op het rif', werd in november 1933 van het bezoek verslag gedaan. De journalist reed eerst – vergezeld van een assistent – met zijn oude Fiat van Soerabaja naar het vissersplaatsje Lekok, ten oosten van Pasoeroean. Daar huurden ze een zeilprauw met bemanning.

Zwaantjesdroogte, 27 km NO van Pasoeroean

“Even over tien ’s avonds kregen wij het licht van Zwaantjesdroogte in het zicht. Om twee uur lagen wij gemeerd aan deze wonderlijke en merkwaardige vuurtoren, die het doel was van onze tocht. Schier dreigend lag daar voor onze verbaasde ogen midden in zee het waterkasteel!

Het lijkt uit de verte sterk op een pagode, want drie achzijdige balustraden boven elkaar geven de toren dit aspect. Het basement, waarop hij gebouwd is, steekt bij normale waterstand twee meter boven de golven uit, op ijzeren steunstukken rijst vervolgens het gebouw omhoog, zodat men er onder door kan zien. Zo komt het, dat uit de verte deze toren schijnt te zweven en zij bij nacht doet denken aan een zeilend schip.

Op de top bevindt zich het licht, dat periodiek vier seconden brandt en zes en twintig seconden gedoofd is. Wij beklommen de uit het water naar de eerste balustrade voerende trap. Een grote achthoek, in het midden waarvan het toren-massief oprijst. De stalen poort bleek gesloten en de ramen óók; in deze toren van het licht was, behalve de vlammeende kroon op den top, geen spoor van een lamp te bekennen.

Wij riepen! Geen antwoord. Wij bonsden, doch de holle slagen dreunden vergeefs door het kasteel van Zwaantjesdroogte. De man, die deze vesting bewaakte, liet zich zien nóch horen. Inmiddels sjouwden de Madoerese matrozen onze barang naar boven, een camera, een kijker, koffertjes, een veldbed, zij schoven het onverschillig bij elkaar, rustten wat uit en verdwenen alras. De prauw zakte snel af en ging achter Zwaantjesdroogte ten anker. Ons restte niets anders dan op het winderig bordes, acht meter boven zee-, het veldbed te spannen en er het hoofd op neder te leggen.”

De tijd stond stil

De volgende morgen bleek de vuurtorenwachter toch aanwezig te zijn geweest. De man had gedacht dat alleen Madoerese prauwenaarders op de toren waren geklommen, en had geen zin gehad om ze te ontmoetten. Misschien niet onbegrijpelijk, er waren ook zeerovers in dit gebied. Hij nodigde de journalisten nu uit om binnen te komen.

Zelfde model als Zwaantjesdroogte: Discovery Oostbank, tussen Riouw-archipel en Borneo.

Vuurtoren zuidelijke ingang Straat Karimata (Discovery Oostbank)

“Smalle, ijzeren trappen voeren naar de eerste en tweede etage, waar twee gezellige, veelhoekige ouderwetse kamers eens waren ingericht. De toren, welks lichaam van ijzer is, werd van binnen met houten beschotten bekleed, waarin panelen en ijzeren ramen zijn aangebracht. Die vertrekken doen,

door de rechte stand van de ramen in de hellende wanden, sterk aan de roef van ouderwetse schepen denken. De bovenste étage is een slaapkamer, de eerste dient als werkkamer. De meubels zijn oud en solide, het geheel draagt de sporen van vaderlandse degelijkheid, het stempel van een verleden. Geen enkele versiering aan de wand, maar alles glimmend van de verf, grijs en zwart en bruin, door een paar geslachten hier gestreken, op de

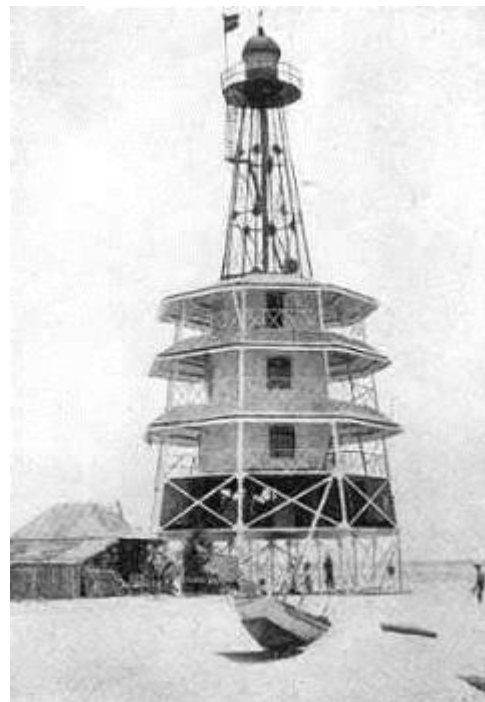
voorgeschreven tijd. In het hoogst gelegen vertrek, óók achtkantig, en evenals het daaronder liggende, voorzien van een rondom lopend balkon, stond een bed. Het was in vele jaren niet beslapen. Muskieten zijn er niet, dus was er ook geen klamboe. Een kast, waarin de medicijnen, een kijker aan een paar haken, en een scheepsklok vielen het eerst op. Daarop ontdekten wij een rond geweerrek waarop drie Beaumontgeweren met lange sabelbajonetten. Zij blonken ons tegemoet. Het zag er alles wel vertrouwd en veilig uit. De tijd had hier zeventig jaar stil gestaan. Diep beneden klotste de zee tegen het voetstuk van onze toren. Wanneer werden deze kamers gebruikt? Zonder twijfel zijn zij sedert jaren niet meer bewoond. Destijds was hier een Europese lichtwachter met zijn helpers. Maar al heel lang wordt het werk gedaan door een Inlandse lichtwachter. Toch gaven de kamers blijk, elke dag te worden geveegd en gestoft.” Later op deze morgen arriveerden nog enkele andere gasten, de heren Koch en Molenkamp:

“De ganse dag ploeteren zij in zee om onder koralen en karang siervisjes te vangen voor hun aquaria te Tandjong-Perak. Ook een paar bedienden van de Dierentuin zijn hier met een fuik. De heren zijn onvermoeid! De hele dag waden zij tot de hals door het water, gewapend met hunne waterkijkers. Achter elk stuk karang, in elk bloeiend en levend koraal wordt gezocht. Nu eens zwemmen zij onder water, schijnen zij duikers, dan weer spannen zij netten. Wij, van onzen toren, zien diep beneden ons deze vreemde jacht van grote mannen op centimeters kleine visschen.”

Karyo en Tarmin

De vuurtorenwachter Karyo, “een pezige oude knaap met bronzen trekken, wiens ogen gewoon zijn over het water te staren en in wiens ziel geen hakende drang naar het leven bestaat”, blijkt hier al zestien jaar te werken. Telkens twee maanden dienst en een maand te Soerabaia. Wanneer hij zijn maand aan wal heeft, gaat-ie vaak stiekem naar Perak en staart er over de zee.

Zijn werk is beperkt. Een paar keer per dag beklimt hij alle trappen om zich te overtuigen, dat alles in orde is, “wat niet in wanorde kan komen”. Alleen het licht is zijn grote zorg en zijn grote liefde. “Zijn ziel en de vlam, die 4 seconden schittert en 26 seconden gedoofd is, zijn één.”

De vier verdiepingen van Zwaantjesdroogte

“Trots legt hij me in moeilijk verstaanbaar Maleis de inrichting uit. Acetyleneegas, dat constant brandt uit een pijpje en daaronder drie acetyleenbranders, waaruit automatisch vier seconden gas stroomt, dat door het vlammetje daarboven wordt aangestoken. Wanneer de druk te klein wordt, of wanneer er iets hapert, komt de electriciteit er aan te pas en automatisch wordt de man van het licht door de lamp daar heel boven geroepen. Een vernuftige verklikker zorgt er voor. De vlam brandt in een prachtige, kristalheldere holle ronde lens. De lichtkoepel is met glas gesloten. Ongeveer 20 kilometer straalt de toren van Zwaantjesdroogte zijn gezegend licht uit, houdt den zeeman van het rif af, wijst hem den weg.

Karyo, de lichtwachter eerste klasse, was blij, dat hij klaar was met zijn uitlegging; hij nam den secondenteller in de hand en beproefde het licht, vier seconden, het was in orde.”Op dit moment werd het vraaggesprek onderbroken.

“Karyo kwam van het licht naar beneden. De zon neigde ter kimme en verdween als een rode, vlamme schijf, achter de zee. Wij zagen de oude man knielen met het gelaat naar de heilige stad, en zó diep was de buiging van deze devote man, dat zijn voorhoofd de planken raakte. ‘Zijt gij senang hier?’ — vroegen wij hem, toen het duister van de avond een praatje begunstigde. Karyo scheen de banaliteit van de vraag te begrijpen, want hij gaf er geen antwoord op. Hij is waarschijnlijk niet senang, maar gelukkig, hij kent de last van het leven eerst, wanneer hij te Soerabaja komt. Mijn tweede vraag, of hij zich niet verveelde, begreep hij echter zo veel te beter, want er kwam een eerlijke verbazing in zijn ogen. „Nee, hoe zou hij zich kunnen vervelen?” en hij wees met een breed gebaar naar de toren omhoog en naar den wijden kring van de horizon. Ja, hij moest wel gelukkig zijn. Hier geen telefoon, geen lastige menschen, geen stof der wegen, geen geluid, behalve het ruisen van de zee.

Met ruim veertig gulden beloont het gouvernement zijn diensten. Op de toren heeft hij alles vrij, aan wal moet-ie voor zich zelf zorgen.” Karyo bleek niet de enige wachter. De dienst werd steeds door twee man gedaan. De hele dienst vereiste drie wachters in verband met de aflossingen. Zijn collega Tarmin was minder van het leven afgestorven. Hij had op de vuurtoren een vrouw. “Ja, waarlijk... en er was nooit ruzie van gekomen! De wettig gehuwde mag zijn eega meenemen naar de eenzaamheid van de toren. Zij bakte voor ons en voor Karyo en voor de bedienden van den Dierentuin met dezelfde opgewektheid vis en bemoeide zich verder met niemand. Vis is hier altijd genoeg. Men kan ze hengelen en scheppen, en men kan ze kopen, wanneer een prauw langskomt.”

Met eerbiedig opzien

De volgende dag was het bezoek afgelopen, en liften de mannen van de Indische Courant met de Aletta van de gouvernementsmarine mee terug naar Perak. De boot zorgde tevens voor de aflossing van de vuurtorenwacht.

“Een man, die twee maanden op de toren zat, werd afgehaald, een ander, die twee maanden blijven zou, werd er gebracht, met zoveel kilogram rijst en gedroogde vis en katjung idjoe en Java-suiker en eendeneieren en cement en verf en anderhalve kilogram kwikzilver (dit voor de instrumenten) en weet ik veel wat.”

De verslaggever eindigt hier zijn verhaal met een oproep aan het publiek:

“De heren van het aquarium op Perak en de vissers van de Dierentuin brachten de wonderen van de oceaan naar de Aletta, waar zij tonnen hadden staan en kunstige instrumenten installeerden opdat de vissen levend achter de glazen schijven zou komen, waar ieder de kleuren kan gaan zien, niet bestemd voor de blik van den mens, die niet vermog, met eerbiedig opzien deze wonderen te aanschouwen.

Wanneer jij, natuurliefhebbers, voor de ruit van een zee-aquarium staat, kunt jij thans weten, hoeveel ongelooflijke moeilijkheden moeten worden overwonnen om dit exotisch schouwspel mogelijk te maken.”

Karang Koko

In de verslaggeving werd het daarna stil rondom de Zwaantjesdroogte. We weten dat hier in de buurt op 20 februari 1942 de Hr. Ms. Tromp door Japanse bommenwerpers werd aangevallen, maar dat is dan ook alles. Van de Zwaantjesdroogte daarna geen enkel bericht meer gevonden. Alsof het licht is uitgegaan.

Dat laatste is overigens niet juist. In de huidige indexen van vuurtorens wordt nog steeds melding gemaakt van een vuurtoren op de Zwaantjesdroogte, zij het dat de tegenwoordige naam Karang Koko is.

In de Lighthouse Directory van de Amerikaanse wiskundige Russ Rowlett wordt de vuurtoren als volgt vermeld: “Date unknown (station established 1871). Active; focal plane 18 m (59 ft); three white flashes every 13 s. 16 m (52 ft) iron tower, mounted on a round pier. Lighthouse painted white. No photo available.”

Elders in deze lijst kunnen we lezen dat van de oorspronkelijke vier gelijke torens alleen “Den Bril/Karang Takarewataya” nog bestaat, de andere drie, en dus ook de Zwaantjesdroogte, zijn afgebroken en vervangen door andere bouwsels. En dus mogen we “iron tower, mounted on a round pier” niet lezen alsof de oorspronkelijke toren nog bestaat. De Zwaantjesdroogte is niet meer, helaas.

Met heel veel dank aan de heer Kees van Hamersveld

Auteur: Vuurtorens op de kaart

Vuurtorens op de kaart

Verhalen worden verteld in *Vuurtorens op de kaart* met topografische kaarten van alle tijden en uit alle windstreken. Een bijzonder boek waarin Kees van Hamersveld vanuit een steeds weer onverwachte invalshoek op de vuurtoren zijn licht laat schijnen.

te bestellen bij:
Kees van Hamersveld
Perenlaan 26
3723 VJ Bithoven
E-mail: keesvanhamersveld@planet.nl
prijs: vanaf € 17,00 (excl. verzendkosten)
ISBN/EAN 978-90-826829-0-8

Wieringen op pad met de vuurtoren

Op Wieringen wordt in 1823 een lichttoren voor de haven van De Haulkes in gebruik genomen. Zestig jaar later werden deze vervangen door twee gietijzeren lichtopstanden.

Kaartfragment: Marslog. Oost. Vergeven door T.F. Kijzer (1921)

Foto: De vuurtoren nabij de Steenvlazen (2015)

Her 14 meter hoge licht werd, inclusief de oliebergplaats en exclusief het lichtoestel, voor 5736 gulden geleverd door de firma L.I. Enthoven uit Den Haag. De vuurtoren is opgebouwd uit 6 panelen, die aan elkaar zijn geschroefd. Ook de wenstap, de balustrade en het lichthuis zijn van gietijzer.

De Zuiderzeewerken hadden voor het eiland Wieringen grote gevolgen. In 1925 werd de kleine Afsluiddijk in gebruik genomen. Wieringen was geen eiland meer en de haven van De Haulkes (Westerland) moest qua belangrijkheid voorrang verlenen aan Den Oever, dat sinds 1900 over een vissershaven beschikte.

In 1930 werd het hoge licht afgebroken. Tijdens de windfase van de aanleg van de, 33 km lange, Afsluiddijk tussen Noord-Holland en Friesland werd de vuurtoren weer opgebouwd bij Den Oever, aan de overkant van de haven nabij de Steenvlazen. Ook hier moest de vuurtoren aan belangrijkheid inboeten. In 1985 is de ingang van de vissershaven van Den Oever aan de Waddenzee kant verplaatst naar de uitstroming, die ontstaat tijdens het spuien van het IJsselmeerwater naar de Waddenzee. De vuurtoren mocht blijven staan, maar deed sindsdien alleen nog dienst voor de scheepvaart vanaf het IJsselmeer. Sinds 1998 is deze toren een Rijksmonument, maar na 124 trouwe dienst werd het licht definitief gedoofd. Als lichtbakken voor de vissers en de andere scheepvaart was de vuurtoren overbodig. Omdat slopen geen optie was wordt de toren nog eens opgeknapt, maar omdat er plannen zijn om de Afsluiddijk te verbreden/verhogen moet de vuurtoren wijken. Waarheen? Het is Rijkswaterstaat, de eigenaar van dit monument om het even.

De bevolking van Den Oever wordt geraadpleegd en maar liefst 60% stemt voor Locatie C, op het uiteinde van de strekdam van de Noorderhavens. De Gemeente Hollands Kroon, waar Wieringen tegenwoordig onder valt, gaat een projectplan opstellen. Daarin komt te staan welke kosten en procedures verbonden zijn aan deze verplaatsing. Op 13 maart 2017 is het zwaar, de gietijzeren vuurtoren wordt nogmaals verplaatst en komt op een plaats, die bij springvloed onder water kan komen te staan.

Bron: Cees Tijzen, VUURTORENS OP WIERINGEN (Historische Vereniging Wieringen; 1995)

Secretariaat Vuurtoren Vereniging

P/A Breeburgsingel 28

NL-2135 CN Hoofddorp

Telefoon: +31(0)6-51889744

E-mail: Mail secretaris